

**XXVI Интернационални научни скуп
Стратегијски менаџмент и системи подршке одлучивању у
стратегичком менаџменту**

21. мај 2021, Суботица, Република Србија

Даниела Нушева
Економски факултет у Суботици,
Универзитет у Новом Саду
Суботица, Србија
daniela.nuseva@ef.uns.ac.rs

Никола Паскаш
ОТП банка,
Сомбор, Србија
npaskas76@gmail.com

Горан Вукмировић
Економски факултет у Суботици,
Универзитет у Новом Саду
Суботица, Србија
goran.vukmirovic@ef.uns.ac.rs

ПЕРСПЕКТИВЕ ПОСЛОВАЊА СЛОБОДНИХ ЗОНА У НОВОЈ НОРМАЛНОСТИ

Апстракт: Пандемија болести ковид-19 узроковала је успоравање привредног раста економија широм света, смањење нивоа међународне трговине услед пораста националних баријера, пад инвестиција итд. Слободне зоне, као и остали учесници у глобалним ланцима снабдевања, суочавају се са изазовима који су проистекли из ове специфичне ситуације. Међутим, како представљају одвојене и ограђене делове територије одређене земље, те у том смислу уживају царинску екстериторијалност, оне су у могућности да се на јединствен начин прилагоде пословању у новој нормалности. Брзим и флексибилним реакцијама, коришћењем свог посебног статуса у условима затварања граница и ограничавања кретања роба, највећи број слободних зона је успео да одржава континуитет својих трговинских токова. У Републици Србији је активно 15 слободних зона. Пре избијања пандемије њихов укупни годишњи промет износио је око 5 милијарди евра, а извоз роба око 13 % од укупног извоза земље. Циљ овог рада је да укаже да је прилагођавање пословања слободних зона новој нормалности од изузетног значаја за Републику Србију, јер представљају један од најважнијих инструмената политике привлачења страних инвестиција, регионалног развоја, раста запослености, извоза итд. У прилогу томе говори и чињеница да Република Србија нуди највеће олакшице предузећима у слободним зонама у односу на све земље региона.

Кључне речи: Слободна зона, нова нормалност, трговина.

BUSINESS PERSPECTIVES OF FREE ZONES IN THE NEW NORMAL

Abstract: The COVID-19 pandemic has caused a slowdown in the economic growth of the economies around the world, a reduction in the level of international trade due to the rise of national barriers, a drop in investment, etc. Free zones, like other actors in global supply chains, face challenges arising from this specific situation. However, as they represent separate and fenced parts of the territory of a certain country, and in that sense enjoy customs extraterritoriality, they are able to adapt in a unique way to business in the new normal. With quick and flexible reactions, using its special status in the conditions of closing borders and restricting the movement of goods, most free zones managed to maintain the continuity of their trade flows. There are 15 active free zones in the Republic of Serbia. Before the outbreak of the pandemic, their total annual turnover was about 5 billion euros, and the export of goods was about 13% of the total export of the country. The aim of this paper is to point out that adjusting the business of free zones to the new normal is of exceptional importance for the Republic of Serbia, because they represent one of the most important instruments of the policy of attracting foreign investments, regional development, employment growth, exports, etc. The fact that the Republic of Serbia offers the greatest benefits to companies in free zones in relation to all countries in the region speaks in favor of that.

Key words: Free zone, new normal, trade.

1. УВОД

У Републици Србији је 2006. године усвојен Закон о слободним зонама, којим се оне дефинишу као физички ограђен и означен део територије Републике Србије, инфраструктурно опремљен, где се могу обављати производне и услужне делатности уз одређене стимулативне погодности (Развојна агенција Србије, 2020). Слободне зоне се налазе унутар територије и самим тим, у економском, политичком, привредном и валутном погледу представљају саставни део привредног амбијента земље у којој су смештене. Међутим, пошто уживају царинску екстериторијалност, оне за домаће тржиште представљају иностранство, те у њима постоје посебни услови рада и привређивања у погледу режима: царинске политике и царине, пореза, девизног система и политике и инвестиционе политике.

Слободне зоне се могу налазити на више места на територији једне земље, а најчешће на главним саобраћајним путевима, у важним лукама, у близини аеродрома, итд. Циљ јесте да се трошкови транспорта сировина и финалних производа што је могуће више смање, као и процедуре и време транспорта. Слободне зоне представљају веома атрактиван инструмент за привлачења страних инвестиција. Њихова улога посебно позитивно утиче на економске перформансе одређене земље и региона, нарочито када су у питању земље у развоју. Како конкуренција расте, слободне зоне морају константно да унапређују понуду услуга и подстицаја да би привукле стране инвеститоре. Погодности које нуде могу да се огледају у једној конкретној повластици, али и у потпуно развијеној инфраструктури.

2. КОНКУРЕНТСКЕ ПРЕДНОСТИ СЛОБОДНИХ ЗОНА

С правног аспекта, слободне зоне представљају правне субјекте који извршавају различити спектар техничких, административних и других активности које су од интереса за све кориснике у зони. У зависности од тога постоје бројни облици слободних зона, а најчешће се сврставају следеће четири групе: зоне слободне трговине (послови класичног реекспорта робе којом се тргује), слободне извозне зоне (извоз робе са додатом вредношћу), слободне економске зоне (мултисекторски приступ привредним активностима у зони) и индустријске зоне (специфичне економске активности).

Конкурентске предности слободних зона се заснивају пре свега на подстицајима које нуде, а који се разликују између појединачних зона. Царински подстицаји подразумевају ослобађања од плаћања царина и увозних дажбина које се односе на робу која ће служити за обављање делатности и изградњу објеката у овиру слободне зоне. Поред тога, царинске процедуре у слободним зонама су најчешће поједностављене и брже. Фискални подстицаји најчешће обухватају ослобађање од плаћања ПДВ-а на унос и/или промет добара у слободној зони; ослобађање од различитих пореских оптерећења за директне стране инвестиције, итд. Одређене слободне зоне највећи приоритет дају финансијским подстицајима, као на пример: слободан трансфер профита, капитала и др. Конкурентске предности слободних зона могу да се огледају и у подстицајима које пружају локалне самоуправе, независно од државе, а могу бити везани за изградњу зграда, инфраструктуре, ослобађања од локалних пореских накнада, такси, итд. Посебну улогу играју подстицаји који се заснивају на понуди услуга корисницима слободних зона, као што су коришћење услуга транспорта, складиштења, шпедиције, осигурања, агенција, банака, администрације и сл. по повлашћеним условима.

Слободне зоне могу бити регистроване за обављање бројних пословних делатности и активности, те самим тим да креирају своју понуду пакета услуга тако да им обезбеди одређену конкурентску предност у односу на друге слободне зоне у земљи и региону. Пословне делатности и активности могу да обухватају:

- Транспорт, као на пример: превоз робе, утовар, истовар и претовар робе, контрола масе транспортних средстава и робе, контрола квалитета робе, паковање, сигнирање, сортирање, препакивање итд.
- Отпрему и допремање робе, односно активности шпедиције, царињења, осигурања, складиштења итд.
- Административне активности, које могу бити у вези са израдом документације приликом складиштења или царињења робе, попуњавања образаца у вези са увозним и извозним пословима, подношење различитих захтева, изјава, решења и сл., извршење различитих плаћања, анализа и сличних активности за кориснике слободне зоне итд.
- Специфичне делатности које се јављају само у одређеним слободним зонама, као на пример: превоз бродом, услуге у лукама, на аеродромима, услуге које се пружају лицима која нису корисници слободне зоне итд.

Слободне зоне будућности треба да остварују свој успех на основу најбоље међународне праксе, економске одрживости и транспарентности. Оне морају да обезбеђују просперитет и вредност свим стејкхолдерима кроз следеће активности (Hamouni, 2018, стр. 7):

- Омогућавање ефикасније трговине, економског раста и одрживог развоја;
- Обезбеђивање инфраструктуре, подршке и објеката за подршку инвеститорима да ефикасно остваре своје пословне циљеве и организациону сврху;

- Играње кључне улоге у омогућавању инклузивног раста и просперитета за земље и регионе у којима се налазе;
- Пружање подршке националном и глобалном напретку Агенде 2030, циљева одрживог развоја и
- Омогућавање корисницима да ефикасније испуњавају циљеве одрживог развоја кроз обезбеђивање економије обима и приступа који усклађују пословну вредност са друштвеном вредношћу и управљањем животном средином.

3. МЕЂУНАРОДНА ЕКСПАНЗИЈА СЛОБОДНИХ ЗОНА

Процењује се да је пре три деценије постојало око 200 слободних зона, док данас постоји више од 5.000 широм света. Процењена вредност извоза из слободних зона износи најмање 3.500 милијарди \$ годишње, што представља око 20% глобалне трговине робама Gern & Mosle, 2020, стр. 4).

Савремени облик слободних зона успостављен је први пут на територији Ирске (*Shannon international airport*), 1959. године. Током прве године пословања је запослено око 1.250, а до 1975. године 2.200 људи. Због овог успеха су земље у развоју почеле да усвајају овај пословни модел, тако да свој пуни капацитет слободне зоне остварују на тржиштима ових земаља. Индија је била прва земља у развоју која је основала слободну зону. Највећи број слободних зона у свету се налази у Кини, где тренутно постоји више од 900 слободних зона, које обезбеђују око 40 милиона радних места. На територији Африке, у Египту, Тунису и Маурицијусу, остварују највећу стопу запослености у оквиру слободних зона, док остале земље, као што су Кенија, Мадагаскар и Нигерија запошљавају укупно око 35.000 радника. У току 2007. године је у око 2.700 слободних зонама широм света било запослено око 63,1 милиона људи, док је у око 1.940 зона у земљама у развоју било запослено око 62,6 милиона (Hamed, 2014, стр. 22).

Мотиви оснивања слободних зона се разликују између земаља у развоју и развијених земаља. Земље у развоју настоје пре свега да успоставе либералнију пореску политику, царинске олакшице, једноставније процедуре, смање трошкове пословања итд. Самим тим, слободне зоне у овим земљама су пре свега у функцији подстицања извоза и економског развоја. У Тајвану, Јужној Кореји, Тунису и Доминиканској Републици слободне зоне су пре свега инструмент за смањење велике незапослености. Осим тога, земље Латинске Америке посматрају слободне зоне и као начин обезбеђивања повлашћеног приступа тржишту САД. Земље Блиског истока оснивају слободне зоне преваходно у циљу привлачења директних страних инвестиција. С друге стране, у развијеним земљама, као што су Велика Британија, Француска и САД, слободним зонама се настоје ревитализовати економски нестабилна урбана и рурална подручја, као и унапредити трговинска размена и конкурентност (Анђелковић и Бараћ, 2017, стр. 344).

Земље чланице Европске уније могу делове свог царинског подручја да региструју као слободне зоне, у којима је дозвољен увоз робе из земаља које нису чланице без царине, других накнада и осталих мера трговинске политике. Овако увезена роба након периода у слободним зонама, може бити стављена у промет (уз плаћање увозних дажбина и других накнада), може бити стављена под други посебни поступак (као на пример, поступак обраде, привремени увоз или поступак финалне употребе) или може бити поново извезена. Роба из Европске уније се исто тако може унети, складиштити, премештати, користити, обрађивати или трошити у слободним зонама, а након тога може бити извезена или унета у друге делове царинске територије земаља чланица (European Commission, 2021).

На територији Европске уније послују 74 слободне зоне у складу са Царинским кодексом Европске уније (*European Union Customs Code*), које подразумевају поред царинских подстицаја и финансијску помоћ за истраживање и развој и унапређење инфраструктуре (De Jong, 2013, стр. 1). Порески подстицаји који се исто тако могу понудити, могу међутим на регионалном нивоу да наруше конкуренцију, па посебно примењени порески режим би требао бити у складу са правилима унутрашњег тржишта и државне помоћи.

4. СЛОБОДНЕ ЗОНЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ И ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Тренутно у Републици Србији своје пословање обављају следеће слободне зоне: Слободна зона Апатин, Слободна зона Београд, Слободна зона Врање, Слободна зона Зрењанин, Слободна зона ФАС Крагујевац, Слободна зона Шумадија Крагујевац, Слободна зона Крушевац, Слободна зона Нови Сад, Слободна зона Пирот, Слободна зона Прибој, Слободна зона Смедерево, Слободна зона Суботица, Слободна зона Свилајнац, Слободна зона Ужице и Слободна зона Шабац. У оквиру ових слободних зона послују бројни привредни субјекти, а неки од њих су: у Суботици: „*Siemens Loher Elektro*“, „*Norma Group*“, „*Contitech Fluid Serbia*“, „*Swarovski*“; у Новом Саду: „*NIS Gasprom Neft*“; у Свилајњу: „*Panasonic*“; у Крагујевцу: „*Fiat Autotomobili Srbija*“; у Пироту: „*Tigar Tyres*“, „*Best Tobacco*“, „*D-Company*“; у Зрењанину: „*Kolpa*“; у Ужицу: „*Impol Seval Valjaonica aluminijuma a.d. Sevojno*“; у Смедереву: „*Metech*“; итд.

Према Извештају о пословању слободних зона вредност реализованог промета робе и услуга износио је у 2019. години око 4.571 милиона евра, што представља пад од 1,54 % у односу на претходну годину. Укупан унос робе са домаћег тржишта је износио око 306 милиона евра, укупан увоз робе око 1.567 милиона евра, укупан извоз

робе око 2.301 милиона евра, пласман на тржиште Републике Србије око 343 милиона евра, а вредност реализованог промета услуга у слободним зонама око 54 милиона евра (Управа за слободне зоне, 2020, стр. 4). Анализом резултата који су током свог пословања пре избијања пандемије оствариле слободне зоне у Републици Србији, може се изнети општи закључак да су водећи економски параметри, као што су: број запослених, број корисника слободних зона, вредност промета, извоза, производње и услуга, показивали тенденцију раста.

Влада је 22. јуна 2018. године донела Стратегију развоја слободних зона у Републици Србији за период од 2018. године до 2022. године. У њој се слободне зоне дефинишу као институционални механизам за остварење стратегије преласка у модерно друштво засновано на привредној конкурентности, кроз привлачење директних страних инвестиција, технолошки развој, побољшање пословне климе, реструктурирање великих привредних система, развој малих и средњих предузећа, равномерни регионални развој и побољшање ефикасности предузећа и државе (Министарство финансија Републике Србије, 2018, стр. 2). Стратегија је донета из разлога неопходности изградње ефикаснијих слободних зона. У циљу даљег регионалног и економског развоја земље неопходно је да се привуку нове инвестиције, прошире постојећи капацитети, порасте вредност промета, производње, извоза, корисника и запослених у слободним зонама у Републици Србији.

Слободне зоне значајно утичу на иницирање и обликовање привредног развоја читавих региона. У региону Западног Балкана у циљу оријентације остваривања модела раста заснованом на извозу, слободне зоне заузимају значајно место. Оне су примарно дизајниране на начин да привуку стране директне инвестиције, подстакну отварање нових радних места и производњу. Да би повећале своје конкурентске предности, слободне зоне региона Западног Балкана су учиниле велике напоре у погледу јачања инвестиционе политике и промоције, посебно Северна Македонија и Србија.

Географски положај региона представља једну од кључних конкурентских предности приликом привлачења страних инвестиција. Томе треба додати и близину тржишта Европске уније, као и транспортну инфраструктуру која обезбеђује проходност ка тржиштима земаља Блиског истока. Земље региона Западног Балкана имају потписане споразуме о слободној трговини са свим важнијим тржиштима, а већина је потписница многих регионалних и билатералних трговинских споразума. Трговинске везе са Европском унијом су значајно ојачане од потписивања Споразума о стабилизацији и придруживању и Споразума о слободној трговини са Европском асоцијацијом слободне трговине. Царинска и квантитативна ограничења на извоз роба пореклом из земаља Западног Балкана су укинута. Значајно је нагласити и да земље имају потписани регионални Средњоевропски споразум о слободној трговини, док неке од њих имају и билатералне споразуме о слободној трговини са великим тржиштима, као што су Русија, Казахстан и Турска.

Врло значајну конкурентску предност овог региона, посебно у текстилној и аутомобилској индустрији, представљају трошкови радне снаге. Како су зараде у овим земљама на нивоу од око једне петине просечних плата у напреднијим економијама Европске уније, оне су атрактивне за радну интензивну индустрију. Поред тога, земље су усвојиле и политику подстицаја за рад за иностране кориснике у слободним зонама, што је додатно повећало њихову атрактивност. У свим земљама региона Западног Балкана се за пословање у слободним зонама нуде фискални подстицаји. Треба нагласити и да ове земље имају ниже стопе пореза на добит у поређењу са другим земљама у Европи. Један од елемената конкурентске предности представљају и ниже цене енергетских инпута, пре свега цене електричне енергије.

Као што показује табела 1 (OECD, 2017, стр. 52) слободне зоне у Босни и Херцеговини, Северној Македонији, Црној Гори и Србији, су од оснивања привукле скоро 400 страних компанија и кумулативне инвестиције од преко 2,5 милијарди евра. Слободне зоне у Србији су далеко највећи примаоци страних директних инвестиција са вредношћу од 2,2 милијарде до 2015. године. Свакако највећи део од око једне милијарде евра односи се на инвестицију „*Fiat Autotobili Srbija*” у Крагујевцу. Северна Македонија је привукла око трећину, у вредности од 207 милиона евра у периоду од 2011. до 2015. године.

Табела 1: Кључни индикатори слободних зона у земљама Западног Балкана

Земља	Укупан број зона	Број активних зона	Величина (ха)	Број корисника	Кумулативне инвестиције (мил. евра)	Број запослених	Укупан промет 2015. (мил. евра)	Извоз из зона као % од укупног извоза
Албанија	3	0	494 (план)	0	0	0	0	0
БИХ	4	4	79,5	95	н/а	1.700	303	6,4
С. Македонија	15	6	893	23	207	6.800	1.475	36,4
Црна Гора	1	1	130	36	5	398	7,6	н/а
Србија	14	10	1.615	241	2.240	22.242	2.431	17,6

Извор: OECD, 2017.

Већина корисника у зонама региона представљају филијале мултинационалних компанија и пре свега, добављачи за аутомобилску индустрију. Самим тим, њихова производња је готово у потпуности извозно оријентисана, па је допринос слободних зона у укупном извозу земаља Западног Балкана значајан: од 6,4% у

Босни и Херцеговини, до 17,6% у Србији и 36,4% у Северној Македонији у 2015. години. Како слободне зоне у Северној Македонији и Србији представљају скоро сву аутомобилску производњу у региону, инвестиције у зонама у ове две земље допринеле су побољшању структуре извоза, ка производима веће додате вредности. Треба нагласити и да су слободне зоне допринеле запошљавању, јер су генерисале више од 22.000 радних места у Србији, 6.800 у Северној Македонији и око 1.700 у Босни и Херцеговини.

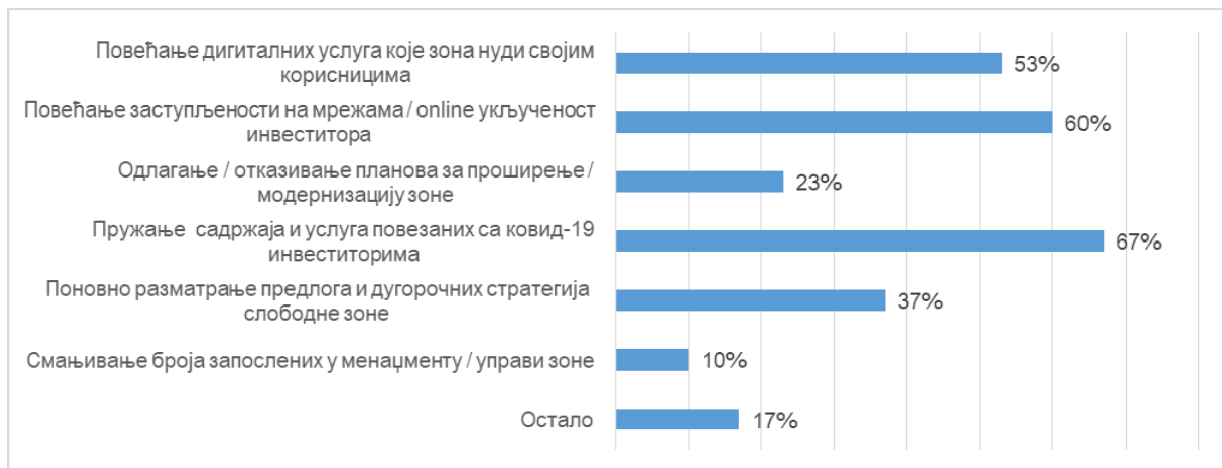
Како су земље региона Западног Балкана потписнице Споразума о стабилизацији и придруживању са Европском унијом, оне се морају придржавати правила Европске уније о конкуренцији и државној помоћи. У земљама Европске уније административна функција управљања слободним зонама је одвојена од регулаторне функције да би се спречио сукоб интереса. Због тога је задатак администрације у слободним зонама Европске уније да промовише инвестиције и прати развој и економске перформансе слободних зона.

5. УТИЦАЈ ПАНДЕМИЈЕ НА ПОСЛОВАЊЕ СЛОБОДНИХ ЗОНА

Пандемија утиче на трансформацију пословања на глобалном нивоу. Глобална производња и трговина су успориле, националне трговинске баријере су повећане, међународна путовања одложена или отказана, увоз, извоз и остали кључни параметри на међународном нивоу бележе значајан пад. Глобални ланци снабдевања који се ослањају на добављаче који су смештени у различитим државама, као и логистички модели попут концепта тачно на време (*Just in time*), суочили су се са бројним изазовима. Извор њихове снаге постаје извор њихове слабости, тако да је неопходна трансформација њихових пословних операција повезаних са диверзификацијом добављача, набавком, менаџментом залиха итд. Бесконтактна економија која ће се све више развијати због пандемије захтеваће развој нових производа и услуга, попут е-трговине, телекомуникација, дигитализације, високотехнолошких и аутоматизованих процеса широм света. Поред тога, очекује се сељење глобалних ланаца вредности, тако да ће све више захтевати развијање регионалних пословних центара, без бирократских процедура, високих пореза итд.

Пандемија се на различите начине одразила на пословање слободних зона, у зависности од њихових специфичности. Одређени број слободних зона смањено је број активности на својој територији, забележио пад профита, имао поремећаје у ланцима снабдевања итд. Самим тим, поставља питање њихове позиције и улоге у будућности. Претпоставке су да ће управо оне, због свог посебног статуса и структуре које имају, бити један од лидера пословних процеса и активности у новој нормалности. Слободне зоне омогућавају велику мобилност средстава за производњу без пореза у најконкурентније светске локације, те веће приближавање и произвођачу и финалном потрошачу. Располажу савременим аутоматизованим процесима и логистичком подршком која води стварању сигурносних залиха, које ће бити од кључног значаја. Оне омогућавају брзу обуку радне снаге и њену преквалификацију за радна места која ће се тражити у новој нормалности. Као један од водећих канала преноса знања и технолошког прогреса, специјализацијом могу постати платформа за иновације коју ће користити локални и регионални учесници у глобалним ланцима снабдевања. Исто тако, могу постати платформа за развијање паралелних ланаца снабдевања који ће подразумевати већу отпорност на будуће економске шокове. С друге стране, и слободне зоне ће морати да се унапреде, те да инкорпорирају више хигијенске стандарде у своје производне и логистичке процесе како би развиле нове ланце снабдевања.

Да би ублажиле ефекте пандемије, слободне зоне су предузеле различите мере. Графички приказ бр. 1, приказује резултате истраживања спроведеног у периоду од 8. до 22. децембра 2020. године у коме су учествовале 35 слободне зоне из укупно 20 земаља широм света (Gem & Meuchelbock, 2020, стр. 8). Истраживање је показало да око 67% слободних зона пружа инвеститорима садржаје и услуге повезане са ковид-19, као на пример смернице за примену хигијенских услова. Више од половина је повећало ниво дигиталних услуга, а око 60% је предузело додатне напоре да онлајн (*online*) привуче и укључи инвеститоре у своје мреже. Одређени број зона је био принуђен да одложи или откаже своје планове за модернизацију, промени своје дугорочне стратегије развоја или смањи број запослених у менаџменту. Остале мере обухватају смањење цена закупнина за кориснике слободних зона, ревидирање стратегија диверзификације укључивањем нових партнера итд. Истраживање је показало и да 83% слободних зона широм света и даље трпе негативне последице пандемије, али је учешће зона које су тешко погођене смањено у последњем кварталу 2020. године у односу на претходна два, са више од 30% на 20%.

Графички приказ 1: Мере које слободна зона предузима као одговор на пандемију
Извор: Gem & Meuchelbock, 2020.

Очекује се да ће и националне политике земаља домаћина све више промовисти развој слободних зона, као једног од најбољих инструмената за постизање претходно наведених активности у новој нормалности, али и одређених циљева националних економија. Да би сачувале осетљиве секторе из закључаних подручја и потпуног пословног застоја, многе државе ће својим макроекономским политикама стимулирати пословање у слободним зонама као територијално ограђеним просторима у којима се ризици по здравље запослених могу лакше контролирати. Поред тога, један од кључних аспеката који слободне зоне могу да понуде јесте да побољшањем дијалога са јавним сектором посебно допринесу развоју локалне производње, логистике и локалних извора снабдевања, с обзиром да је пандемија утицала на повећање протекционистичких мера држава те већом тражњом за локалном и домаћом производњом. Већа интеграција слободних зона са економијама земаља домаћина може допринети одрживом развоју држава и региона.

6. ЗАКЉУЧАК

Слободне зоне су један од најзначајнијих инструмената привлачења страних директних инвестиција. Царински, фискални, финансијски и остали подстицаји које нуде слободне зоне су основа њихове конкурентности, било да се ради о ослобађању од царина, изузећима од увоза или извоза, пореским олакшицама или помоћи за отварање нових радних места. У претходних тридесетак година су се стране директне инвестиције пре свега фокусирале на повећање ефикасности, смањење трошкова и приступ ресурсима.

За разлику од конвенционалних, ранијих приступа, пословање слободних зона у новој нормалности захтеваће нове иновативне приступе, који ће бити превасходно усмерени ка ширем пакету и повећању дигиталних услуга које конкретна слободна зона нуди. На значају ће све више добијати пословно окружење унутар или близу слободне зоне, а то укључује доступност, продуктивност и трошкове квалификованог особља, инфраструктуру (транспортну и ИТ мрежу) и постојање одговарајућих капацитета и објеката (канцеларије, складишта, итд.). Подстицаји ће моћи само да компензирају одређену слабост у пословном окружењу, али не и да обезбеде конкурентску позицију. Трансформација глобалних ланаца снабдевања, јака логистичка инфраструктура и специјалан статус у погледу трговинских баријера, представљају факторе због којих постоје гледишта да ће управо слободне зоне имати позицију једног од лидера нових пословних активности у новој нормалности. Многе земље препознају потенцијал слободних зона у борби против негативних утицаја пандемије, те својим мерама стимулишу њихово пословање и њихову већу интеграцију са локалном, националном и регионалном економијом.

Слободне зоне у Републици Србији, поред конкретних подстицаја које нуде у оквиру свог пакета понуде услуга, своју конкурентску предност могу да заснивају и на чињеници да земља има повољан географски положај у оквиру Балканског полуострва, да се граничи са Европском унијом, као и да кроз њену територију пролазе коридори VII и X. Даљи развој слободних зона у Републици Србији зависиће од њиховог успешног прилагођавања условима у новој нормалности, али и услова и начина пословања слободних зона у Европској унији и региону, као и трендова на глобалном тржишту. Република Србија у односу на земље Западног Балкана пружа највеће олакшице корисницима слободних зона, а доношењем нове стратегије има за циљ креирање амбијента који ће допринети повећању страних инвестиција, привредном развоју и подизању животног стандарда становништва. Нови модел би посебно требао бити усмерен ка привлачењу предузећа из области високе технологије, понуди најразноврснијих услуга корисницима зона, понуди квалификоване радне снаге и добрим условима рада за запослене у зонама.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Анђелковић, А., Бараћ, Н. (2017). Анализа конкурентности слободних зона у Републици Србији. Универзитет у Нишу, Економски факултет Ниш, XXII Научни скуп Регионални развој и демографски токови земаља Југоисточне Европе. Преузето 1. априла 2021. са сајта https://www.researchgate.net/publication/317958023_Analiza_konkurentnosti_slobodnih_zona_u_Republici_Srbiji
- European Commission (2021). Free zones. Преузето 6. априла 2021. са сајта https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/customs-procedures/what-is-importation/free-zones_en
- De Jong, W. (2013). Establishing Free Zones for regional development. Library of the European Parliament, 130481REV1. Преузето 6. априла 2021. са сајта [https://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2013/130481/LDM_BRI\(2013\)130481_REV1_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2013/130481/LDM_BRI(2013)130481_REV1_EN.pdf)
- Gern, K. J., Mosle, S. (2020). The impact of the COVID-19 pandemic on the global economy: Survey-based evidence from free zones, Kiel Policy Brief, No. 139, Kiel Institute for the World Economy, Kiel. Преузето 10. априла 2021. са сајта <https://econpapers.repec.org/scripts/redir.pf?u=https%3A%2F%2Fwww.econstor.eu%2Fbitstream%2F10419%2F216209%2F1%2F1696079314.pdf;h=repec:zbw:ifwkp:139>
- Gern, K. J., Meuchelbock, S. (2020). Free Zones World Economic Barometer F-WEB NOTE 2020Q4. Kiel Institute for the World Economy, FWEB. Преузето 10. априла 2021. са сајта <https://www.ifw-kiel.de/publications/business-survey/2020-q4-free-zones-world-economic-barometer-15766/>
- Hamrouni, S. (2018). IZDIHAR INDEX - Free Zone of the Future. World Free Zones Organization. Преузето 2. априла 2021. са сајта https://www.worldfzo.org/Portals/0/OpenContent/Files/614/Izdihar_Index_Free_zone_of_the_Future.pdf
- Hamed, H. (2014). A Comparative analysis of Free Trade Zones. University of Cambridge, Department of Architecture. Преузето 30. марта 2021. са сајта https://www.researchgate.net/publication/280920315_A_Comparative_analysis_of_Free_Trade_Zones
- Развојна агенција Србије (2020). Слободне зоне. Преузето 29. марта 2021. са сајта <https://ras.gov.rs/podrska-investitorima/zasto-srbija/slobodne-zone>
- Министарство финансија Републике Србије (2018). Стратегија развоја слободних зона у Републици Србији за период од 2018. до 2022. године. "Службени гласник РС", број 48 од 22. јуна 2018. Преузето 7. априла 2021. са сајта <https://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/strategije/2018/Strategija%20razvoja%20slobodnih%20zona%202018%202022.pdf>
- OECD (2017). Tracking Special Economic Zones in the Western Balkans: Objectives, Features and Key Challenges. Преузето 10. априла 2021. са сајта http://www.oecd.org/south-east-europe/SEZ_WB_2017.pdf
- Управа за слободне зоне, Министарство финансија Републике Србије (2020). Извештај о пословању слободних зона у Републици Србији за 2019. годину. Преузето 2. априла 2021. са сајта <https://www.usz.gov.rs/upload/files/2019.pdf>